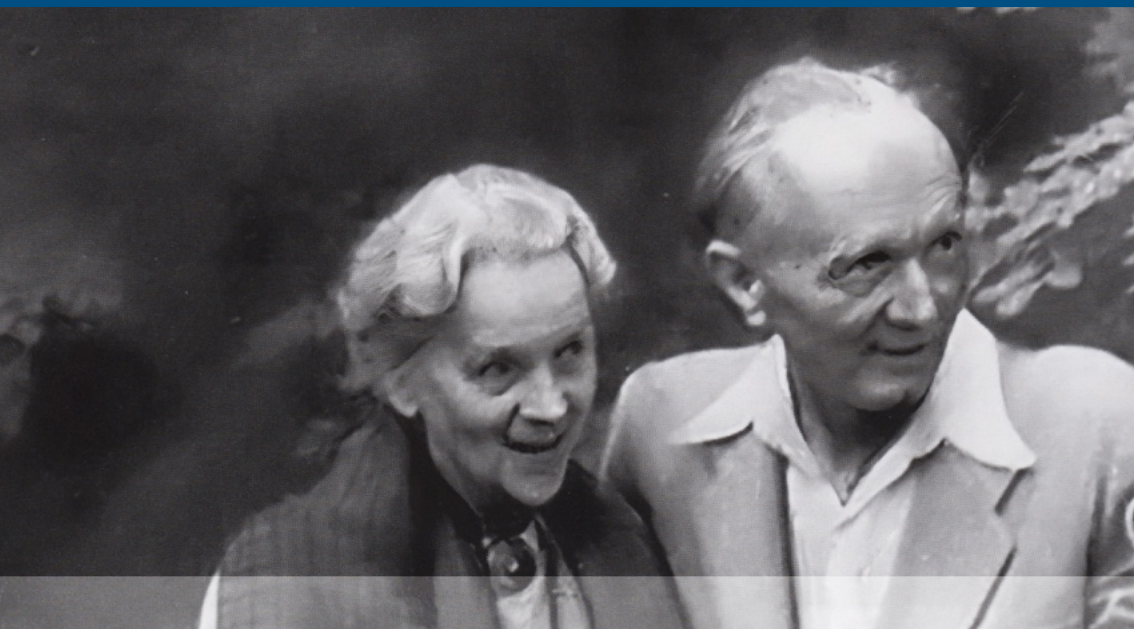

Renata Ziemińska

Badania filozoficzne Izydory Dąmbskiej i Marii Ossowskiej

Renata Ziemińska

prof. dr hab., Uniwersytet Szczeciński, Instytut Filozofii i Kognitywistyki,
ul. Krakowska 71–79, 71-017 Szczecin

e-mail: renata.zieminaska@usz.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4403-0987

Redaktorka naczelna czasopisma „Analiza i Egzystencja”, autorka
książki *Historia sceptycyzmu. W poszukiwaniu spójności* (2013)
i *Niebinarne i wielowarstwowe pojęcie płci* (2018).

Fotografia na odwrocie: Maria i Stanisław Ossowsky u schyłku życia.

W moim doświadczeniu badawczym najważniejszymi osiągnięciami Szkoły Lwowsko-Warszawskiej okazały się badania nad sceptycyzmem, które przeprowadziła Izydora Dąmbska, i badania nad dyskryminacją kobiet, które przeprowadziła Maria Ossowska. Doceniłam je, kiedy sama zajęłam się sceptycyzmem i feminizmem. Dorobek naukowy tych filozofek jest nie tylko rzetelny, ale również oryginalny w skali światowej, uzyskany w kontakcie ze światową nauką.

Obie filozofki były mi współczesne. Urodziłam się w grudniu 1965 roku, Maria Ossowska zmarła w 1974, a Izydora Dąmbska w 1983 roku. Dąmbska jeszcze żyła, kiedy byłam w liceum i dowiadywałam się o jej filozofii, a *Miscellanea* Marii Ossowskiej (1983) kupiłam wtedy w księgarni. Z moich lat licealnych 1980–1984 pamiętam pierwszą lekcję z filozofii, na którą do mojego liceum w Zamościu przyjechała Halina Ostowicz z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i napisała na tablicy kilka nazwisk polskich filozofów ze Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Najdłużej zatrzymała się przy nazwisku Dąmbskiej, podkreślając, że ma właśnie taką pisownię, jakby wbrew regułom ortografii. To ona pierwsza powiedziała mi o filozoficznych osiągnięciach SLW. Obie filozofki odkryłam na nowo później, kiedy we własnych badaniach zbliżyłam się do poruszanych przez nie tematów i zaczęłam dokładnie czytać ich prace.

1. IZYDORA DĄMBSKA W MOICH BADANIACH NAD SCEPTYCYZMEM

Kiedy realizowałam grant „Historia sceptycyzmu”, przeczytałam książkę Richarda Popkina *The History of Skepticism* (1960, kolejne wydania: 1964, 1968, 1979, 2003). Na liście bibliograficznej znalazłam nazwisko Dąmskiej i adresy jej prac zapisane z licznymi literówkami. Był to artykuł „*Meditationes*” *Descartesa na tle sceptycyzmu francuskiego XVII wieku* (Dąmska 1950) oraz książka *Sceptycyzm francuski XVI i XVII wieku* (Dąmska 1958). Dąmska była dla Popkina ekspertką od relacji Kartezjusza do sceptycyzmu, dopiero w czwartym wydaniu z 1979 roku jako kolejny ekspert pojawia się Henri Gouhier, a w wydaniu z 2003 roku widnieją nazwiska kolejnych badaczy. Dąmska bardzo szczegółowo uzasadnia oryginalną tezę, że sceptycyzm Kartezjusza, chociaż „metodyczny”, nie był udawany. Wiele wtrąceń w języku francuskim oraz streszczenia francuskie w tekstach Dąmskiej okazały się cenne dla tej recepcji. Dowiedziałam się, że autorka i Popkin korespondowali ze sobą oraz że Dąmska napisała w „Ruchu Filozoficznym” recenzję książki Popkina (Dąmska 1962).

Od dawna wiedziałam, że Dąmska tłumaczyła Sekstusa Empiryka i pisała o sceptycyzmie starożytnym. Jednak dopiero pisząc *Historię sceptycyzmu* odkrywałam jej badania nad sceptycyzmem nowożytnym i średniowiecznym i znalazłam rozsiane w różnych miejscach elementy do rekonstrukcji całej historii sceptycyzmu. Odkryłam, że jestem kontynuatorką badań Dąmskiej i napisałam we wstępie: „Jej badania były dla mnie punktem wyjścia i przewodnikiem w rekonstrukcji dziejów sceptycyzmu” (Ziemińska 2013, s. 11). W artykułach epistemologicznych odkryłam też jej osobistą akceptację dla sceptycyzmu. W XX wieku Dąmska jest jedną z niewielu obrońców sceptycyzmu filozoficznego, obok np. Petera Ungera. Większość literatury bowiem to próby argumentacji przeciwko sceptycyzmowi.

W niektórych kwestiach mam odmienne zdanie, zarówno w interpretacji klasyków sceptycyzmu, jak i w ocenie sceptycyzmu jako stanowiska epistemologicznego. Dąmbska nie dostrzegała niespójności w stanowisku Sekstusa Empiryka (Dąmbska 1993, s. 136), ponieważ interpretowała jego sceptycyzm jako lokalny, na temat zewnętrznego świata. Ja uważam, że Sekstus w swoim dyskursie sceptycznym popada w pragmatyczną niespójność. Podobnie o nowożytnym sceptyku Michelu de Montaigne twierdziła, iż ten unika zarzutu niespójności (Dąmbska 1958, s. 32), ponieważ do wyrażenia postawy sceptycznej używa nie tezy, lecz zdania pytajnego „Cóż wiem?”. Dzisiaj jednak przyjmuje się, że pytania nie są poznawczo neutralne, lecz niosą ze sobą milczące założenia.

Dąmbska sceptycyzm uważała za nieodparty: „teoretyczny sceptycyzm nie został dotąd odparty w sposób zadowalający. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że jeśli idzie o poznanie naukowe, pod wieloma względami zwyciężył” (Dąmbska 1948, s. 82). Zgadzam się z nią, że jeśli przyjąć założenia sceptyczne, to faktycznie argumenty sceptyczne są nie do podważenia. Jednak twierdzę, że teoretyczne założenia sceptycyzmu (wyidealizowane pojęcie wiedzy i uzasadnienia) można zastąpić słabszymi alternatywami, które obalają tezę sceptyczną.

Pomimo tego protokołu rozbieżności, to od Dąmbskiej nauczyłam się rozróżniać odpowiedzi na sceptycyzm ze względu na to, czy akceptujemy założenia sceptyczne, czy nie (Dąmbska 1939). Zgadzam się też z jej argumentami za doniosłością sceptycyzmu: prąd ten inspirował powstawanie nowych systemów filozoficznych, przyczynił się do rozwoju metody naukowej, był motorem poszukiwania nowych hipotez i chronił przed dogmatyzmem.

Kiedy pisałam *Historię sceptycyzmu* (Ziemińska 2013), to właśnie od Dąmbskiej dowiedziałam się, jak wyglądał sceptycyzm w XVI wieku w Akademii Zamojskiej, w której murach

mieściło się moje liceum. Dąbska przetłumaczyła dzieło Adama Burskiego z tej Akademii: *Dialectica Ciceronis* (Burski 1978), napisała rozprawę o Burskim (Dąbska 1974) oraz rozprawę pt. *Filozofia w Akademii Zamojskiej w dobie Renesansu* (Dąbska 1978). To było niesamowite odkrycie archiwaliów filozoficznych dotyczących mojego rodzinnego miasta.

Fotografie Izdory Dąbskiej wzbudziły moją ciekawość. Prezentuje się tam jako kobieta pod krawatem. Pytałam osoby, które ją znały za życia, i potwierdzono, że ubierała się po męsku, co świadczy o odwadze i niezależności. O odwadze Dąbskiej świadczy też to, że przetłumaczyła w 1938 roku na język francuski książkę Władysława Witwickiego *Wiara oświeconych*, która od 1935 roku nie mogła znaleźć wydawcy w Polsce przedwojennej. Przekład francuski ukazał się w Paryżu w 1939 roku (Witwicki 1939), a wersja polska została wydana dopiero w 1959 roku (Witwicki 1959).

2. MARIA OSSOWSKA W MOICH BADANIACH FEMINISTYCZNYCH

Marię Ossowską odkryłam na nowo, kiedy ukazała się książka *Intymny portret uczonych. Korespondencja Marii i Stanisława Ossowskich* (Ossowska, Ossowski 2002). Szukałam w tych listach znanego mi doświadczenia, sama będąc w filozoficznym małżeństwie.

Ossowską przedstawiano jako badaczkę historii moralności, teoretyczkę moralności, filozofkę analityczną. Jednak w ramach tej działalności, w swoich analitycznych badaniach tropiła ona przejawy dyskryminacji kobiet w dziejach moralności, dlatego współcześnie określam ją jako analityczną feministkę.

Sprawa kobieca jest już obecna w jej wczesnych listach.

Miałam dzisiaj u Ajdukiewicza konwersację, która mnie trochę od prof. Ajdukiewicza odsunęła. Znowu ta nieszczęsna „sprawa kobie-

ca” – okazało się, że prof. Ajdukiewicz jest w tej sprawie bardziej jeszcze ciasny niż Kotarbiński. „Kobiety nie nadają się właściwie prawie do niczego” – mówił prof. Ajdukiewicz. „Są złymi nauczycielkami itd. itd.” [...] Mam nieodparte przekonanie, że gdyby Pani Ajdukiewiczowa zarabowała lekcjami greki czy łaciny, byłaby traktowana inaczej. [...] urosłoby jej własne poczucie mocy (o której mówi Witwicki), poczucie niezależności i prof. Ajdukiewicz musiałby się z tym liczyć. Przestałam się już zresztą tymi dyskusjami przejmować. Nie można argumentować. Trzeba czekać aż nowe pokolenia, wychowane w odmiennych warunkach, będą inne (M. Ossowska, list z 27.08.1927; Ossowska, Ossowski, s. 255).

W 1927 roku Ossowska oburza się, że w środowisku światłych filozofów, takich jak Tadeusz Kotarbiński i Kazimierz Ajdukiewicz, panuje pogląd, że kobiety są gorszymi nauczycielkami. To podważało jej własne aspiracje zawodowe. Była wtedy asystentką Kotarbińskiego przy Seminarium Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego (1923–1928), a dodatkowo zarabiała wykładami na kursach nauczycielskich. Jako jedna z pierwszych naukowiec zderzała się z często spotykanym dyskryminującym poglądem i na własnej skórze odczuwała jego skutki. To doświadczenie znajdowało wyraz w jej badaniach historii etosów i systemów etycznych – poszukiwała przykładów dyskryminacji kobiet w kulturze.

W *Socjologii moralności* Ossowska pokazuje dyskryminację kobiet już w Dekalogu:

Nie jest rzeczą obojętną, kto dyrektywy moralne formułuje: mężczyzna czy kobieta. Wzory osobowe kobiecie, przypominające żywy ideał dobrego i wiernego sługi, nazbyt wyraźnie odpowiadały interesom mężczyzn, by wątpić o ich autorstwie. Dekalog układał niewątpliwie Mojżesz, a nie jego żona [...]. Pożądanie cudzego męża traktowanego jako jeden z elementów cudzego żywego inwentarza nie wchodziło w ogóle w rachubę (Ossowska 1986, s. 30).

Do tego przykładu nie ma wprowadzić u Ossowskiej zbyt wielu komentarzy, ale łatwo wyczuć celną ironię: ideał kobiety to bycie „wiernym sługą”, dlatego żona Mojżesza nie pojawia się przy powstawaniu Dekalogu. Ten przykład mistrzowsko pokazuje, że kobiety nie są autorem ani adresatem norm moralnych. Gdyby Dekalog był adresowany do kobiet, to znalazłoby się tam przykazanie o zakazie pożądania cudzego męża. Patriarchat czasów biblijnych znalazł wyraz w treści Dekalogu. Ale późniejsze wieki nie zakończyły patriarchatu.

Niesymetryczność norm moralnych Ossowska znajduje w tekstach średniowiecznych i nowożytnych. Z ironią stwierdza, pisząc w *Ethosie rycerskim* o średniowieczu: „Zdrada małżeńska, rozumiejąca się sama przez się u mężczyzn i nie umniejszająca bynajmniej ich doskonałości, u kobiet pociągała za sobą w legendach epoki spalenie na stosie” (Ossowska 2000, s. 33; to nawiązanie do legendy o Tristanie i Izoldzie). W *Etyce mieszczańskiej* przypomina, że również w oświeceniu nakładano na kobiety surowsze normy (Ossowska 1985, s. 292), a w *Socjologii moralności*, że nawet współcześnie za porzucenie dziecka surowiej potępia się matkę niż ojca (Ossowska 1986, s. 30). Te przykłady pokazują, jak systemy etyczne dyskryminują kobiety.

Z tego przeglądu wyłania się obraz Ossowskiej jako analitycznej feministki. Dla mnie było to objawienie, że taka oryginalna i odważna myśl istniała w Polsce w dobie PRL, podczas gdy po upadku bloku wschodniego polskie badaczki, łącznie ze mną, zachwycaly się zagranicznymi teoriami feministycznymi. Czytając na nowo Ossowską, byłam już po lekturze filozofek feministycznych i odkrywałam, jak samodzielnie przebiegała się ona przez ideologię patriarchatu, szukając w etyce wyjaśnienia nie tylko samego faktu dyskryminacji, ale i mechanizmów symbolicznych, które tę dyskryminację realizowały. Systemy etyczne były najlepszym tego wyrazem.

BIBLIOGRAFIA

- Burski A. (1978), *Dialektyka Cyserona*, przeł. I. Dąmbska, w: L. Szczucki (red.), *Filozofia i myśl społeczna XVI wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 499–519.
- Dąmbska I. (1939), *O sceptycyzmie i o niektórych sposobach przezwyciężania go*, „Przegląd Współczesny” 4 (204), s. 1–9.
- Dąmbska I. (1948), *O rodzajach sceptycyzmu*, „Kwartalnik Filozoficzny” 17 (1–2), s. 79–86.
- Dąmbska I. (1950), „*Meditationes*” Descartesa na tle sceptycyzmu francuskiego XVII wieku, „Kwartalnik Filozoficzny” 19 (1–2), s. 1–25.
- Dąmbska I. (1958), *Sceptycyzm francuski XVI i XVII wieku*, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Dąmbska I. (1962), R. Popkin, „*The History of Scepticism from Erasmus to Descartes*” (recenzja), „Ruch Filozoficzny” 21, s. 270–271.
- Dąmbska I. (1974), Adam Burski i jego „*Dialectica Ciceronis*”, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 20, s. 3–15.
- Dąmbska I. (1978), *Filozofia w Akademii Zamojskiej w dobie Renesansu*, w: L. Szczucki (red.), *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVII wieku*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 87–114.
- Dąmbska I. (1993), *Zarys historii filozofii greckiej*, Lublin: Daimonion.
- Ossowska M. (1983), *O człowieku, moralności i nauce. Miscellanea*, red. M. Ofierska, M. Smoła, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ossowska M. (1985), *Moralność mieszczańska*, wyd. 2, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ossowska M. (1986), *Socjologia moralności. Zarys zagadnień*, wyd. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ossowska M. (2000), *Ethos rycerski i jego odmiany*, wyd. 3, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ossowska M., Ossowski S. (2002), *Intymny portret uczonych. Korespondencja Marii i Stanisława Ossowskich*, red. E. Neyman, Warszawa: Sic!.

- Popkin R. (1960), *The History of Scepticism: From Erasmus to Descartes*, Amsterdam: Van Gorcum.
- Witwicki W. (1939), *La foi des éclairés*, przeł. I. Dąmbaska, Paris: Librairie Félix Alcan.
- Witwicki W. (1959), *Wiara oświeconych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ziemińska R. (2013), *Historia sceptycyzmu. W poszukiwaniu spójności*, Toruń: Wydawnictwo UMK.